

Definice čtenářské gramotnosti:

- VÚP: ČG je celoživotně se rozvíjející vybavenost člověka vědomostmi, dovednostmi, schopnostmi, postoji a hodnotami potřebnými pro užívání všech druhů textů v různých individuálních a sociálních kontextech
- PISA: ČG znamená schopnost porozumět psanému textu, přemýšlet o něm a používat jej k dosahování určitých cílů, k rozvoji vlastních schopností a vědomostí a k aktivnímu začlenění do života společnosti

Co znamená **porozumět**? Nejen dekodování slov a určení jejich významu, ale sloučení toho, co je v textu, s vnímáním čtenáře.

Základní pojmy:

Dovednost čtení je řada automatických, neuvědomělých kroků, které nám umožňují pochopit text. Zkušení čtenáři si vyvinuli časem množství dovedností, díky kterým rozumí textu. Tyto dovednosti jsou naučitelné pomocí tzv. strategií, tedy záměrných pokusů o porozumění.

Strategie čtení jsou záměrné a cílené pokusy o pochopení textu. Výčet strategií (v literatuře se částečně liší):

- sledování porozumění a vyjasňování
- kladení otázek
- určování důležitosti informací
- předvídání
- představování
- propojování
- usuzování
- shrnování
- syntéza
- (stanovení účelu)

Hlasité přemýšlení je popis toho, co se nám při čtení odehrává v hlavě, nad čím přemýšlíme během čtení. Hlasité přemýšlení může mít různou formu, např. rozhovor se spolužákem, písemný záznam, nákres. Hlasitého přemýšlení může učitel využít pro tzv. modelování.

Modelování je hlasité uvažování (učitele nebo žáků), které ukazuje, jak zkušený čtenář nalézá smysl textu. U výuky konkrétní strategie učitel strategii vysvětlí, zdůvodní, proč je důležitá, kdy ji používáme, tzn. co nás v textu upozorní na to, že ji potřebujeme použít, a modeluje (předvádí), jak použít strategii v konkrétním textu.

Grafické organizátory (organizéry) jsou nákresy, do kterých organizujeme informace a myšlenky tak, abychom si je lépe zapamatovali, porozuměli jim a mohli dále použít. Organizátory pomáhají žákům přeměnit a zestručnit hodně zdánlivě nespojitých informací do strukturovaného a jednoduchého grafického nákresu. Žák se musí soustředit na vztahy mezi detaily, seřadit informace podle důležitosti a přemýšlet, kam je zapíše. Oproti klasickým zápisům v nákresech jasně vidíme propojení jednotlivých detailů. Nadto podporují vizuální styl učení, a i když tento styl není ten náš, zefektivňuje naše myšlení.

Skimming je zběžné čtení, při němž se orientačně seznámíme s textem. Používá se, když potřebujeme přečíst delší text nebo texty za krátkou dobu nebo když chceme zjistit, zda je text pro nás zajímavý. Tímto způsobem čteme noviny a časopisy, než se pustíme do skutečného čtení s porozuměním. Během skimmingu přelétáme zrakem nadpisy, podnadpisy, ilustrace, první a poslední odstavec, shrnutí a další organizátory v textu, první věty odstavců..., abychom o tématu získali určitý přehled.

Možnosti k rozvíjení informační a čtenářské gramotnosti ve výuce na 2. stupni ZŠ

Scanning je technika, kterou používáme např. při hledání telefonního čísla v seznamu nebo slovíčka ve slovníčku, tzn. že potřebujeme najít konkrétní informaci v textu. Ve většině případů víme, co konkrétně hledáme a koncentrujeme se jen na nalezení odpovědi. Scanningem dále zjišťujeme, jestli nám materiál může poskytnout odpověď na naši otázku. Při skenování se díváme na autorovy nápovědy, např. čísla, písmena, tučné písmo, kurzíva, různé barvy a styl písma nebo klíčové ideje v okrajích.

Cílem výuky strategií je:

1. zautomatizování procesu čtení, které uvolňuje krátkodobou paměť tak, aby se čtenář mohl věnovat hlubším vrstvám textu.
2. Druhým cílem je schopnost metakognice, tj. uvědomělého řízení myšlení při čtení obtížnějšího textu.

Jednotlivé strategie

Sledování porozumění a vyjasňování

= sledování, kdy nám čtení dává smysl a kdy ne

Vyjasňování = použití dalších „opravných“ strategií, abychom porozuměli smyslu textu

Začátky vět: Nerozumím..., Není mi jasná..., ale myslím si, že...

Kladení otázek

= vytváření různě složitých otázek před, během a po čtení

Začátky vět: Rád bych věděl..., zajímalo by mě...

Určování důležitého

= rozhodnutí, co je nejzávažnější, co má cenu si zapamatovat

Začátky vět: Důležité je...

Předvídání

= použití dostupných informací k uhádnutí toho, co by se mohlo odehrát v textu

Začátky vět: Předvídám..., příběh (text) bude o...,

Komentář: Předvídat znamená vytvořit si přehled o tom, co budeme číst. U prózy vycházíme ze struktury příběhu, hovoříme se žáky o postavách, době a prostředí příběhu, problému a řešení, tématu. Prohlédneme si obal knihy, titul, ilustrace a předvídáme charaktery postav, problém i řešení. Když čteme odbornou literaturu, prohlédneme si nadpisy, ilustrace, mapy, titulky, tabulky, abychom mohli uhádnout, co se v knize naučíme.

Usuzování

= čtení mezi řádky. Umožňuje porozumět skrytým informacím

Začátky vět: Usuzuji..., vyvozují..., myslím si, že...

Komentář: Usuzování je součástí mnoha dalších strategií. Objevuje se v následujících strategiích:

- sledování porozumění – vyjasňujeme slova a myšlenky
- předvídání – usuzujeme na to, co se stane
- spojování – na základě našich předchozích znalostí usuzujeme na závěry pro text
- kladení otázek – vyvozujeme odpovědi
- představování – na základě vizuálních představ usuzujeme na závěry pro text

(<http://www.vyucovani.estranky.cz>)

- syntéza – např. usuzujeme na hlavní myšlenku

Vizualizace (Vytváření představ)

= vytváření mentálních představ v mysli

Začátky vět: Představuji si..., vidím..., slyším..., cítím...

Propojování

= odhalení souvislostí textu se znalostmi čtenáře, dalšími texty a světovými událostmi

Začátky vět: Připomíná mi to...

Shrnování

= převyprávění textu vlastními slovy

Začátky vět: Potřebuji si shrnout...

Organizace shrnutí závisí na typu textu – příběh nebo výklad. Samotné slovo shrnutí nás vede k závěru, že člověk shrnuje pouze po čtení, jenže zkušený čtenář čas od času přerušuje své čtení, aby si zrekapituloval děj i své připomínky k textu. I žáci se musí naučit, že zastavování nepředstavuje zpomalení čtení, ale naopak zkvalitnění porozumění.

Syntéza

= sloučení převyprávění textu s našimi názory

Začátky vět: Stále bych rád věděl..., nejdůležitější bylo..., potřebuji si najít...

Komentář: Syntéza znamená sloučit informace pocházející ze všech strategií a organizovat informace do smysluplného celku. Žáci si uvědomují, že naše myšlení začíná úvodním názorem, který se vlivem narůstajících souvislostí mění. Cílem je napsat ucelenou vlastní interpretaci textu, tzn. shrnout a organizovat klíčové pojmy a myšlenky, uvést vlastní komentář tvořený z vlastních poznámek.

Další možné strategie:

Stanovení účelu

= identifikace záměru, proč něco čteme

Ve škole jsme zvyklí na to, že účel čtení poskytuje učitel tak, aby se žáci dobrali autorova záměru. Dobrý čtenář nečeká na požadavky učitele a hledá sám důvod ke svému čtení. Učitel může toto chování modelovat např. otázkou: „Když se dívám na název textu a obrázky, myslím si, že autor mě chtěl naučit...“ Autorka Cris Tovani navrhuje vytvořit si vlastní otázku a snažit se ji zodpovědět během čtení, srovnávat svůj a autorův názor, hledat nové informace nebo spojovat příběh s vlastním životem.

Prohlížení

= je prohlédnutí textu. Zahrnuje aktivaci našich dosavadních poznatků a zkušeností, předvídání a stanovení účelu.

Hodnocení

= posuzování textu

Literatura:

FISHER, Douglas; FREY, Nancy; LAPP, Diane. *In a Reading State of Mind*. Newark : International Reading Association, 2009. 152 s.

KOŠŤÁLOVÁ, Hana, et al. *Čtenářská gramotnost jako vzdělávací cíl pro každého žáka* [online]. Praha : ČŠI, 2010 [cit. 2010-07-21]. Dostupné z WWW: <<http://www.csicr.cz/cz/85256-ctenarska-gramotnost-jako-vzdelavaci-cil-pro-kazdeho-zaka>>.

OCZKUS, Lori D. *Reciprocal Teaching at Work : Strategies for Improving Reading Comprehension*. Newark : International Reading Association, 2006. 216 s.

WILHELM, Jeffrey D. *Improving Comprehension with Think-Aloud Strategies*. New York : Scholastic, 2001. 176 s.

Poznámka: Rozšířená verze a další literatura na www.vyucovani.estranky.cz (v rubrice ke stažení). V rozšířené verzi najdete hlavně překlady definicí jednotlivých strategií a některé další poznámky ke strategiím

Před čtením

Čtenář:

- si vytvoří přehled o textu (podívá se titul knihy, nadpis, podnadpisy, prolistuje knihu, prohlédne si obrázky, obsah, obálku) Na základě tohoto seznámení začne být zvědavý na knihu/text.
- určí žánr a strukturu textu.
- Uvědomí si, co o tématu ví, zda o něm někde slyšel. (*Vím, že ..., připomíná mi to...*)
- pokládá si otázky (*Rád bych věděl..., zajímá mě...*)
- předvídá, o čem text bude nebo jaké najde informace (*Předvídám, že ...*)
- zjistí, čemu nerozumí (*Nerozumím..., není mi jasné...*)
- stanoví si cíl, pro který čte (chce se bavit, získat informaci, potvrdit si svou předpověď, zjistit odpovědi na otázky, které si položil).

Během čtení

Čtenář:

- hlídá, čemu nerozumí (*nerozumím..., není mi jasné...*) a snaží se vyjasnit si to, čemu nerozumí (*myslím si, že...*).
- řídí své čtení (zpomalí, vrátí se, zastaví se, zrychlí, přeskočí nepodstatné informace)
- píše si poznámky nebo kóduje informace, zvýrazňuje pasáže
- klade si různé složité otázky (*Rád bych věděl..., zajímalo by mě...*) a odpovídá si na ně.
- předvídá, o čem bude další text nebo jaké informace budou následovat (*Předvídám...*).
- představuje si (*Představuji si..., vidím..., slyším... cítím...*)
- propojuje to, co čte s tím, co zná (*Připomíná mi to...*)
- usuzuje = čte mezi řádky (*Usuzuji..., myslím, že ...*)
- všímá si struktury textu
- průběžně shrnuje a vybírá nejdůležitější informace (*Myslím, že důležité bude..., podtrhne si tyto informace, okóduje*).
- průběžně hodnotí informace (např. zda souhlasí s textem)

Po čtení

Čtenář:

- prohlédne si znovu své poznámky, vrací se k určitým částem textu (*např. Musím se vrátit k..., protože...*).
- přemýšlí, co by si chtěl zapamatovat, co ho zaujalo (*Chtěl bych si pamatovat...*), shrne, co četl (*Příběh je o ..., nejdůležitější informace byly...*)
- zjistí, čemu ještě nerozumí a pokouší si to vyjasnit (*Stále nerozumím, ale myslím si...*)
- pokládá si otázky, které mu zůstávají po čtení (*Rád bych věděl...*)
- zhodnotí svá očekávání (cíle), která si kladl před čtením (*Např. Tento text mi odpověděl mou otázkou..., ale nedozvěděl jsem se...*)
- určí, jaké další informace jsou potřeba (*Najdu si...*)
- použije získané informace
- povídá si o textu s ostatními
- hodnotí informace a autora.